

ERZURUM İLİNE BAĞLI PAZARYOLU İLÇESİNDEKİ ELMA BAHÇELERİNİN MEVCUT DURUMU VE GELİŞTİRİLMESİ

Muharrem GÜLERYÜZ (1)

Yaşar ERTÜRK (2)

ÖZET: Erzurum ili, Pazaryolu ilçesi ve yöresindeki elma bahçelerinde 1995-1996 yılları arasında yürütülen çalışmalarda, meyve yetiştiriciliğinde karşılaşılan problemler ve çözüm önerileri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yörede karşılaşılan problemler üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

1-Yetiştiricilik aşamasındaki problemler 2- Değerlendirme ve pazarlama sorunları ve 3-Sosyo ekonomik problemlerdir.

Yetiştiricilik aşamasındaki problemler; çeşit karışımı, dikim sistemi, dölleme ve meyve tutumu, meyve dökümleri, ilaçlama, budama, gübreleme, sulama ve hasat gibi işlemlerin ve konuların incelenmesi sonucunda belirlenmiştir. Değerlendirme ve pazarlama konusundaki sorunları ise yörede kooperatifleşme, satış organizasyonu eksiklikleri, soğuk hava depolarının yetersizliği gibi konularda gözlenmiştir. Yörede, Doğu Anadolu Bölgesi'nin tümünde önemli bir sorun olan göç ise, sosyo ekonomik problemler başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıca bu başlık altında meyve bahçelerinde çalışan işgücünün genel yapısı, eğitim seviyesi, ekonomik durumu, veraset meselesi gibi hususlar irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Elma, (*malus domestica* Borkh.) elma yetiştiriciliği, pazarlama problemleri.

PRESENT SITUATION AND DEVELOPMENT OF APPLE ORCHARDS IN PAZARYOLU DISTRICT OF ERZURUM

SUMMARY : This study was undertaken to determine problems of apple orchards and their solution suggestions in Pazaryolu districts of Erzurum and its environment during 1995 and 1996.

Problems of the orchards were considered at three main topics. These are follows;

1. Cultivation problems, 2. Marketing problems, and 3. Social-economic problems.

Cultivation problems consisted of growing different cultivar in same orchards, planting system, fertilization and fruit setting, fruit drop, irrigation and harvesting. Marketing problems were determined as no cooperation, no marketing organization and no cooling storage. Immigration was a serial and economic problems in that area. Also people working apple orchards were appraised about education level, economic situation, and inheritance. The solution suggestions were discussed in the text.

Key words: Apple, (*malus domestica* Borkh.), apple growing, marketing problems.

GİRİŞ

Ülkemiz coğrafik yapısı ve ekolojik şartlarının uygun olması sebebiyle önemli bir meyve üretim potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, bu imkanlar ve potansiyel yeteri kadar kullanılamamaktadır. Bu eksik kullanım durumu, bazı bölgelerde bariz olarak görülmektedir.

Meyve yetiştiriciliği açısından bölgeler arasında, coğrafik yapısı ve ekolojik şartları sebebiyle en az şansa sahip bölge Doğu Anadolu Bölgesidir. Araştırma bölgesi olan Pazaryolu ilçesinin bağlı olduğu Erzurum ili de bu bölge içinde yer almaktadır. Genellikle

karasal iklimin hüküm sürdüğü bölgede uzun ve soğuk kışlar yılın önemli bölümünde etkilidir. Kışları -40, -50 °C 'lere düşen sıcaklıklar bir çok meyve türünün yetiştirilmesini imkansız hale getirmiş ya da meyveciliğin belirli alanlarda lokalize olmasına sebep olmuştur. Araştırma yöremiz olan Pazaryolu ilçesi ile birlikte, il sınırları dahilinde; İspir, Tortum, Uzundere, Oltu ve Narman ilçeleri gibi, esas iklim özellikleri dışında meyveciliğe uygun iklim adaları oluşmuştur.

PAZARYOLU İLÇESİ VE YÖRESİNDE MEYVECİLİĞİN GENEL DURUMU

Araştırma yöresi Erzurum iline 121 km uzaklıkta olup, İspir, Bayburt, Rize ve Aşkale gibi il ve ilçelere komşudur. Çoruh vadisi içinde meyvecilik kültürü bakımından önemli bir yeri olan ilçenin yüzölçümü 750 km² ve rakımı ise 1490 m'dir (Anon, 1994).

(1) Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, Erzurum.
(2) Atatürk Üniversitesi Hamza Polat Meslek Yüksek Okulu İspir-Erzurum.
Geliş Tarihi:15.07.1999

üretilmektedir. İlçenin toplam meyve üretimindeki payı düşük olsa da, bazı türlerde bu pay daha yüksektir. Örneğin il toplam elma üretiminin yaklaşık % 20'sini (1400 ton) karşılayan ilçenin, kayısı üretimindeki payı ise % 15'tir (135 ton) (Anon, 1997a).

Yörede verimlilik bakımından yapılan değerlendirmede ağaç başına verim değerlerinin Türkiye ortalamasından çok düşük olduğu gözlenmiştir. Nitekim yörede elma için bu değer 37 kg/ağaç iken, ülke ortalamasının 64.55 kg /ağaç olduğu hesaplanmıştır (Anon, 1997a; Anon, 1998).

YÖREDEKİ ELMA YETİŞTİRİCİLİĞİNİN SORUNLARI

Bu verilerin ışığında Erzurum ili sınırları içinde sınırlı meyve üretim yörelerinden birisi olan Pazaryolu yöresinde meyveciliğin sorunları üç ana başlık halinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar: 1. Yetiştiricilik aşamasındaki sorunlar, 2. Ürünün değerlendirilmesi ve pazarlanması aşamasındaki problemler ve 3. Yörenin sosyo ekonomik sorunlarıdır.

Yetiştiricilik Aşamasındaki Sorunlar :

Yörede elma bahçelerinde gözlemlendiğimiz yetiştiricilikle ilgili sorunları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1. Meyvecilikte üretim materyali bilindiği gibi genellikle fidandır. Yörede ve yakın çevresinde gerekli fidan ihtiyacını

İlçede daha ziyade ılıman iklim meyve türlerinin (armut, elma, erik, kayısı, kiraz, vişne, ceviz ve dut vs) yetiştiriciliği yapılmaktadır. Erzurum ilinde üretilmekte olan toplam 24.385 ton meyvenin yaklaşık % 8'lik kısmı (1775 ton) Pazaryolu ilçesinde

karşılacak işletme yoktur. En yakın fidan işletmesi Erzincan'da kurulu olup, yöreye yaklaşık 350 km uzaklıktadır. Söz konusu fidancılık kuruluşu Doğu Anadolu'da kurulu çok sınırlı fidancılık işletmelerinden birisidir. Bu sebeple bölgenin fidan ihtiyacının karşılanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu fidancılık işletmesinde üretilen fidanların hemen tamamının çöğür üzerine aşılı fidanlar olması sebebiyle intensif meyveciliğin gereklerinden birisi olan bodur yetiştiriciliğin, yörede yaygınlık kazanmasında önemli bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca yörenin ihtiyaçlarının önceden belirlenerek yapılacak bir üretim programının eksiklikleri de kendini hissettirmektedir. Yöredeki çiftçilerin fidan ihtiyaçlarını sertifikasız ve menşei belli olmayan materyallerden temin etmesi önemli problemleri de beraberinde getirmektedir (Kaşka ve ark., 1990).

2. İlçe ve yöresinde elma bahçeleri gün geçtikçe daha da küçülmektedir. Bu sebeple artık bahçelerin çoğu ticari üretim için rantabl değildir. Yörede meyve bahçeleri genellikle koleksiyon bahçeleri halinde olup, bir çok meyve türünün mahalli ve standart çeşitlerini içermektedir. İlçede sadece elma bahçeleri diğer türlere göre düzenli bahçeler durumundadır. Ayrıca elma bahçelerinde Amasya ve Gümüşhane gibi peryodisiteye meyilli çeşitlerin azımsanmayacak ölçüde bahçelerde yer kaplaması düzensiz bir ürün dağılımını ortaya çıkarmakta ve ürün yılında

üretilen meyvenin çoğunun yok pahasına satılmasına veya ziyan olmasına neden olmaktadır.

3. Bahçelerin hepsi geleneksel dikim sistemleriyle kurulmuştur. Ağaçların hepsinin çöğür üzerine aşılı olması sebebiyle ağaçlarda taç genişliği büyümüştür. Dolayısıyla ağaçlar arasındaki geniş boş alanlar birim alandan alınan verimi azaltmaktadır (Gülyüz, 1993).

4. Yörede olumsuz iklim şartları erken çiçeklenmenin olduğu zamanlarda çiçeklerde ve yeni yapraklarda soğuktan yanmalara sebep olmaktadır. Bu şekildeki bir zararlanma 1995 yılında tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu zararlanmalar daha ziyade vadi tabanına yakın yerlerde kurulu elma bahçelerinde ve güneye bakan alanlarda gözlenmiştir.

5. Elma yetiştiriciliği ile uğraşan kesimin, kültür seviyesi ve yetiştiriciliğin her kademesinde yoğun bir şekilde ihtiyaç gösteren meyvecilik hakkındaki bilgi seviyesi yetersizdir. Üreticilerin çoğu ya ilkökul mezunu ya da okuma yazma bilmeyen bir kesimden oluşmaktadır. Budama, ilaçlama, gübreleme gibi işlemler üreticiler tarafından hala geleneksel olarak ve bilinçsizce yapılmaktadır. Meyve kalitesinin ve iriliğinin artırılması için uygulanan seyreltme işlemi üreticilerin çoğu tarafından bilinmemekte, bilenler ise bunu uygulamamaktadır. Bahçelerde toprak işlemesi çok nadir olarak yapılmakta, ağaçların altı daha ziyade çayır olarak bırakılmakta, sulama gerekli olduğunda değil imece usulü kullanılan suyun sırası geldiğinde veya ağaçların altında yetiştirilen çayırın durumuna göre yapılmaktadır. Bu durum özellikle susuzluğa toleranssız olan elma türünde, meyve gelişiminin son devrelerinde dökümleri artırmaktadır.

6. Elma bahçelerinde genellikle tam olarak ayrılmamış hayvan gübresi kullanılmaktadır. Ticari gübre kullanımı çok

az miktarlarda kalmaktadır. Öyle ki ara ziraatında yetiştirilen yonca için ticari gübre kullanılmakta, fakat meyve ağaçları için bu kullanım gereksiz görülmektedir. Nitekim ilçenin bağlı olduğu Erzurum'da gübre kullanımı sadece 114.01 kg/da iken, bu değer Bursa'da 527.104 kg/da, İzmir'de ise 485.74 kg/da olarak tespit edilmiştir (Anon, 1997b). Bahçelerde tarafımızdan yürütülen çalışmalarda P,K ve Fe elementlerinin hem toprak hem de yaprak örneklerinde düşük çıkması, diğer elementlerin de kritik sınır değerlerine yakın ya da altında belirlenmesi, bahçelerde ticari gübre kullanımının ne denli ihmal edildiğinin kanıtıdır (Ertürk, 1997).

7. Yöredeki elma bahçelerinde yürütülen çalışmalarda, dölllenme bakımından; meyve tutumunun ilk aşamalarında bir problem belirlenmemiştir. Fakat meyve gelişimini takip eden peryotta dökümler hava koşullarına bağlı olarak artmıştır. Özellikle küçük meyve dökümleri ile Haziran dökümünün yoğun olması verimliliği önemli ölçüde düşürmektedir (Ertürk, 1997).

3.2. Ürünün Değerlendirilmesi ve Pazarlanması Aşamasındaki Sorunlar:

Toplam 24.385 ton meyve üretimi gerçekleştirilen Erzurum ilinde bu üretim daha ziyade belirli iklim adalarından karşılanmaktadır. Bunlardan birisi olan Pazaryolu ilçesi ve yöresindeki mahsülün ne kadarının yörede tüketildiği, ne kadarının dış pazarlara gönderildiği hususunda elimizde bilgi yoktur. Yörede yetiştirilen elmanın çoğu ziyan olmakta, belirli bir kısmı meyve suyu fabrikalarına gönderilmekte ya da yok pahasına satılmaktadır. Peryodisiteye meyilli çeşitlerin ağırlıklı olduğu ilçede, bakımsızlıktan dolayı Starking Delicious ve Golden Delicious gibi standart çeşitler dahi nispi dinlenme göstermekte, ürün yıllarında hasat zamanında önemli mahsül yığılmaları olmaktadır.

Yörede elma dahil hiçbir ürün için kooperatifleşme ve satış birlikleri oluşturma bilinci gelişmemiştir. Bu durum meyvenin değerinde satışını engellemektedir.

İl sınırları dahilinde hasat süresince yığılan ürünün rantabl olarak satışını sağlayan depolama tesislerinin olmaması yöre için önemli bir eksikliklerdir.

Hasat edilen meyvelerin farklı şekilde değerlendirilmesine yönelik olarak hiçbir meyve işleme tesisinin olmaması da ürünün satışında problemler ortaya çıkarmaktadır.

Yörenin Sosyo-Ekonomik Sorunları:

Meyvecilik kültürünün yörede yeteri kadar gelişmemesinin en büyük sebebi; Doğu Anadolu Bölgesi'nin tümünde geçerli olan göç olayıdır. Doğudan batıya yıllardır göç eden genç nüfus, meyvecilikte en önemli kayıplardandır. Yetiştiricilikte yoğun bir çalışma ihtiyacı karşılanamadığı için bahçeler sahipsiz kalmış, gerekli bakım yapılmadığından ağaçlar verimden düşmüştür.

Ülkemizde yanlış olarak işletilen veraset kanunu sebebiyle, yıllardır bahçeler küçülmüş, ekonomik olmaktan uzaklaşmıştır.

Yöredeki bahçe sahiplerinin ekonomik durumlarındaki yetersizlik, yoğun bir girdi kullanımını gerektiren meyvecilikte önemli aksamalara sebep olmaktadır.

SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yörede elma bahçelerinde gözlemlenen problemlere karşı alınabilecek önlemleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Fidancılığa uygun bir ekolojisi olan yörede ve çevresinde fidancılığı özendirilmeli, özellikle bu konuda özel kuruluşları ve kişileri teşvik etmelidir. Yapılacak fidan üretim programlarında, yöredeki fidan ihtiyacı göz önünde bulundurularak belirli bir plan çerçevesinde üretim yapılmalıdır (Çelik ve Sakin, 1990).

2. Elma bahçeleri artık sökülmekte yerleri tarla ziraatine açılmaktadır. Bunun yerine, yeni bahçeleri kurarken, pazarların arzu ettiği ve her yıl düzenli olarak ürün veren çeşitlere yönelmek karlılığı artıracaktır.

3. Bahçelerin kuruluşunda klasik dikim sistemleri terk edilerek bir an önce sık dikim sistemlerine uygun, bodur anaçlar üzerine aşılı fidanlarla yeni bahçeler tesis edilmelidir. Bu sayede birim alandan alınacak kaliteli meyve miktarı artacaktır. Sonuçta üreticinin karlılığı artacaktır (Gülcan ve ark., 1995).

4. Yörede üreticilerin kültür seviyesi ve meyveciliğin gerekleri ile ilgili bilgileri çok yetersizdir. Bu sebeple Tarım ilçe teşkilatı ile Üniversitenin Ziraat Fakültesi arasında çiftçilere yönelik gerekli eğitim programlarının başlatılması faydalı olacaktır. İlçe Tarım teşkilatındaki personelin sayısal yetersizliğinin yanı sıra, meyvecilik konularındaki pratik ve ekipman (ilaçlama için motorlu pülverizatör, ilaç, gübre vs) eksiklikleri de vardır. Bu eksiklikler, hizmet içi eğitim seminerleri ile giderilmelidir. Üreticilerin özellikle, sulama, ilaçlama, budama, meyve ve çiçek seyreltmesi ve ilaçlama gibi teknik konularda eğitime tabi tutulması faydalı olacaktır.

5. Elma bahçelerinde gözlenen yoğun meyve dökümleri, seyreltme yapılarak, çeşitli kimyasal maddeler kullanılarak ve her şeyden önemlisi toprağın besin elementi kapsamını ve su içeriğini iyileştirerek azaltılmalı, bu konu ile ilgili bilgiler üreticiye aktarılmalıdır (Güleryüz, 1993).

6. Toprak ve yaprak örneklerinde eksikliği görülen besin elementleri ticari gübre uygulamalarıyla toprağa ilave edilmelidir. Ayrıca gübrelemede yaprak ve toprak analizlerinin gerekliliği üreticilere aktarılmalıdır.

7 Doğal su kaynaklarının yeterli olduğu ilde ekonomik bir kullanım sözkonusu değildir. Nitekim, ilde sulamaya elverişli arazilerin ancak % 8.33'ü (14.132 ha)

sulanabilmektedir (Anon, 1997c). İlçede devlet-halk işbirliği ile yapılan birkaç gölet vardır. Bunlardan saatli ve haftada bir defa ya da 15 günde bir defa sulama yapılmakta, bu da düzensiz bir sulamaya sebep olmaktadır. Sulama asıl olarak meyve ağaçlarının ihtiyacına yönelik değil, altında ara tarımı şeklinde yetiştiriciliği yapılan bitkinin durumuna göre yapılmaktadır. Öncelikle çiftçiye meyveler için sulamanın ne denli önemli olduğu benimsetilmelidir. Ayrıca, sulama kaynaklarının artırılması için yöre halkına destek olunmalıdır.

8. Yörede en uygun terbiye sistemi, budama, kullanılacak gübre miktarı-çeşidi-zamanı ve dozu, su miktarı ve zamanı ile sıklığı gibi konularda gerekli araştırmalar yapılarak uygun yayım metotlarıyla üreticiye aktarılmalıdır. Bu amaçla uygun bir yerde örnek bahçenin kurularak, kültürel uygulamaların verim artışı ve kaliteye etkileri uygulamalı olarak çiftçiye gösterilmelidir.

9. Hasat edilen ürünlerin pazarda yığılmasını önlemek ve satışının yıl içine dağılımını sağlamak için yeterli kapasitelerdeki soğuk hava depolarının il sınırları dahilinde kurulması faydalı olacaktır. Ayrıca kooperatifin kurulması, ürünün satışında problem olan pazar sorununu da azaltacaktır (Güneş ve ark.,1990).

10. Yörede göçün ortaya çıkardığı bakımsız ve sahihsiz bahçeler, hem verimi hem de üretim miktarını düşürmüştür. Göçün önlenmesinde yöredeki meyvecilik kültürünün teşvik edilmesi faydalı olabilir. Yörede tarımda kullanılmak üzere çok sınırlı miktarlarda verilen teşvikler artırılmalıdır. Ayrıca bu teşviklerin yerinde kullanılıp, kullanılmadığı sıkı denetimlerle belirlenmelidir.

11. Ülkemizin her tarafında yanlış veraset sebebiyle parseller giderek küçülmektedir. Türk miras hukukunda bu konu ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır. Tarım kesiminde asgari işletme büyüklüğünün yasal olarak

saptanması ve uygulamaya konulması artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu sayede rasyonel üretim yapılabilecek büyüklükteki işletmeler kurulabilecektir (Ayyıldız ve ark., 1997). Yörede meyveciliğin geliştirilmesi için, diğer tarım dallarının da geliştirilmesi çiftçi gelirlerini artırması bakımından faydalı olacaktır.

Kaynaklar

- Anonymous, 1994. Pazaryolu İlçesini Tanıtıcı Broşür. Pazaryolu İlçesi Kaymakamlığı.
- Anonymous, 1997a. Erzurum Tarım İl Müdürlüğü Meyve Üretim Raporları. Pazaryolu İlçesi Kesin Ürün Raporu.
- Anonymous, 1997b. Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1995. T.C. Başbakanlık D.İ.E. Yay. No: 2068. Ankara.
- Anonymous, 1997c. Devlet Su İşleri 8. Bölge Müdürlüğü 1997 Yılı Tebliğleri.
- Anonymous, 1998. Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer) 1996. T.C. Başbakanlık D.İ.E. Yay. No: 2097. Ankara.
- Ayyıldız, T.,S. Açikel, A. Keskin, T. Atsan, 1997. Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Atatürk Üni. Yay. No: 850, Ziraat Fak. Yay. No: 332, Ders Kitapları Seri No: 79, Erzurum, 198 s.
- Çelik, M., M. Sakin, 1991. Ülkemizde Meyve Fidanı Üretiminin Bugünkü Durumu. T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Türkiye 1. Fidancılık Simpozyumu. Ankara. s, 169-180.
- Ertürk, Y., 1997. Erzurum İli Pazaryolu İlçesindeki Elma Bahçelerinde Görülen Verimsizlik Sebeplerinin Döllenme ve Beslenme Bakımından İncelenmesi. Atatürk Üni. Fen Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış).
- Gülcan, R.,M. Gülyüz, İ. Bolat, A.Ünal, L.Pırlak, A. Eşitgen, R. Aslantaş, H.Demirsoy, L.Karaduva,1995. Yumuşak ve Sert Çekirdekli Meyvelerde Tüketim Projeksiyonları ve Üretim Hedefleri. 4. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yay. No:26, s, 629-654.
- Gülyüz, M., 1993. Günümüz Meyve Yetiştiriciliğinde Görülen Bazı Teknik Gelişmeler. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fak. Derg. 24(1):171-184.
- Güneş, T., R. Arıkan, O. Yurdakul, S. Eraktan, H. Vural, K. Konak, C. Abay, A. Tönük,1990. Türkiye 'de Tarım Ürünlerinin Pazarlanması, Standardizasyonu, Sorunları ve Çözüm Yolları. Türkiye Ziraat Müh. 3. Teknik Kongresi Ankara. S, 625-637.

Erzurum İline Bağlı Pazaryolu İlçesindeki Elma Bahçelerinin Mevcut Durumu ve Geliştirilmesi

Kaşka, N., F. Ergenoğlu, M. Kaplankıran, A. Küden, S. Tongolar, 1990. Türkiye’de Ilıman ve Subtropik İklim Meyveleri ve Bağcılıkta Fidan Üretimi,

Sorunlar ve Çözüm Yolları. Türkiye Ziraat Müh. Teknik Kongresi, Ankara. S, 179-189.